

Olga Dąbrowska-Cendrowska

31.01.2024 r.

Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

cendrowska@ujk.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Weroniki Izabeli Metlengi
pod tytułem: *Kształtowanie systemu aksjologicznego przez media. Studium
porównawcze amerykańskich i szwedzkich programów porannych*
Recenzja przygotowana na zamówienie Uniwersytetu Gdańskiego,
Wydziału Filologicznego.**

Promotor prof. dr hab. Jolanta Maćkiewicz, promotor pomocniczy dr Marta Grzechnik.

Temat rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska została przygotowana na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Jolanty Maćkiewicz oraz dr Marty Grzechnik.

Pani Weronika Metlenga tematem swojej pracy uczyniła konstruowanie, czyli kreowanie, kształtowanie systemu aksjologicznego przez media, a właściwie przez poranne programy w amerykańskiej i szwedzkiej telewizji śniadaniowej. Dogłębnej analizie poddała wybrane tematycznie odcinki, emitowane przez *Today* - program komercyjnej stacji NBC, *Morgonstudion* – program publicznej stacji SVT oraz *Nyhetsmorgon* – program komercyjnej stacji TV4. Różnorodna tematyka porannych rozmów pozwoliła Doktorantce uwypuklić „wielowymiarowy obraz idei, przekonań, zwyczajów, czy hierarchii wartości danego społeczeństwa (s. 5).

Przedmiotem badań Pani Weroniki Metlengi były „wszelkie zjawiska językowe i wizualne, które można zaobserwować w wybranych do analizy programach porannych telewizyjnych, gdzie konstruują medialną wizję rzeczywistości” (s. 6). Zdaniem Autorki odbiorcy owych przekazów medialnych mogą kształtować pod ich wpływem swoją „świadomość oraz tożsamość, a w tym także własne hierarchie wartości, co w dużej mierze przekłada się na ich postrzeganie świata, wyrażane poglądy i codzienne zachowania” (s. 6).

Porównawcza perspektywa przyjęta przez Panią Weronikę Metlengę, dotycząca konstruowania „językowego obrazu świata” i „medialnego obrazu świata” przez amerykańską

i szwedzkie programy śniadaniowe, wpisuje się w nurt badań systemowych nad ofertą medialną, ze szczególnym uwzględnieniem pełnionych przez nią funkcji (informacyjnej, rozrywkowej, edukacyjnej). Doktorantka ma świadomość złożoności przedmiotu badań, co wielokrotnie podkreślała w swojej pracy. Słusznie zatem osadziła swoje badania zarówno w dyscyplinie językoznawstwo, jak i w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach, gdyż „problem wartości w języku i mediach wiąże się bezpośrednio z komunikacją społeczną, która w połączeniu z kulturą danego kraju czy wspólnoty daje wielowymiarowy obraz danego społeczeństwa” (s. 4).

Podkreślam zatem, że zaproponowany temat rozprawy jednoznacznie wpisuje się w zakres dyscypliny językoznawstwo, a świadczą o tym: temat pracy, wynikający z niego przedmiot badań, postawione cele oraz zaproponowany przez Doktorantkę warsztat naukowy.

Cele pracy i hipotezy badawcze

Pani Weronika Metlenga jasno sformułowała cel swojej rozprawy doktorskiej, którym było opisanie i scharakteryzowanie sposobów konstruowania medialnych obrazów świata oraz ukazywanych w nich hierarchii wartości w Stanach Zjednoczonych i w Szwecji. Doktorantka starała się odpowiedzieć na pytanie, „jak przekazy telewizyjne w USA i w Szwecji kształtują system aksjologiczny w umysłach swoich odbiorców” (s. 6). Przyjęła zatem perspektywę nadawcy przekazu, gdyż zajęła się sposobami „prezentowania w telewizji wartości społecznych i kulturowych propagowanych w dwóch odmiennych kulturach – amerykańskiej i szwedzkiej” (s. 6).

Do tak sprecyzowanego celu badań Autorka postawiła właściwie trzy hipotezy badawcze. Pierwsza z nich, nie wyrażona wprost, mówi o tym, że amerykański program poranny *Today* „często uchodzi za wzór prezentacji tematów” (s. 6). Druga, wyrażona precyzyjnie, składa się z dwóch twierdzeń: 1) „szwedzkie programy śniadaniowe (komercyjny i publiczny) wyznaczają jakość współczesnej telewizji” (s. 6); 2) szwedzkie programy poranne wyznaczają „przekazywane za jej pomocą kryteria wartościowania” (s. 6). Założyła także, że „telewizja może tak kształtować, jak i propagować uznawane w danej kulturze postawy i wartości” (s. 7).

Struktura pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska liczy 384 strony i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, trzech teoretycznych, dwóch badawczo-analitycznych, zakończenia zawierającego wnioski, bibliografii, spisu ilustracji. Struktura pracy jest logiczna, przejrzysta

i uzasadniona merytorycznie. Problemowy układ dysertacji pozwolił zarówno na osadzenie jakościowych badań własnych w konstruktywizmie jako teorii komunikacji i mediów, jak i uwypuklenie wyników tychże badań w rozdziale pt. *Kształtowanie systemu aksjologicznego przez media w programach porannych w USA i w Szwecji*.

W pierwszym rozdziale teoretycznym niniejszej dysertacji pt. *Konstruktywizm jako teoria komunikacji i mediów* Pani Weronika Metlenga przedstawiła źródła i genezę powstania konstruktywizmu komunikacyjnego. Słusznie skoncentrowała się na zagadnieniach dotyczących konstruktywizmu w mediach oraz tych aspektach, które wiążą go z komunikacją społeczną. Naturalną część ustaleń teoretycznych stanowią podrozdziały rozwijające zagadnienia dotyczące pojęcia językowego obrazu świata (JOS/JOŚ) oraz jego medialnej wizji (MOS/MOŚ).

W rozdziale drugim pt. *Wartości w mediach* Autorka przytoczyła definicje zarówno wartości, jak i wartościowania. Odniosła się także do wybranych typologii wartości, m.in.: Maxa Schelera, Romana Ingardena, Milтона Rokeacha i Jadwigi Puzyniny (s. 52-53). Następnie przeszła płynnie do omówienia wartości w języku, a więc tego, jak za jego pomocą można wartościować. Druga część tego rozdziału dotyczy sposobów wyrażania wartości w mediach. W celu scharakteryzowania tego zagadnienia Doktorantka wprowadziła pojęcie multimodalności, aby przeanalizować przekaz telewizyjny, który jest kompilacją słów i obrazów. Podrozdział traktujący o badaniu wartości w programach telewizyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem telewizji śniadaniowej, kończy tę część dysertacji.

Rozdział trzeci, pt. *Amerykańska i szwedzka telewizja poranna*, składa się z dwóch komplementarnych fragmentów. Pierwsze trzy podrozdziały są ściśle związane z przedmiotem badań. Autorka, odnosząc się do literatury przedmiotu, zdefiniowała gatunek telewizyjny, który wybrała do pogłębionej analizy, ze szczególnym uwzględnieniem jego cech charakterystycznych. Omówiła różnice między telewizją w internecie a telewizją internetową. Druga część rozdziału trzeciego traktuje o historii telewizji w Stanach Zjednoczonych oraz w Szwecji ze szczególnym uwzględnieniem tych stacji telewizyjnych (NBC, SVT, TV4), w ramówkach których znajdują się badane programy poranne (*Today*, *Morgonstudion*, *Nyhetsmorgen*). Doktorantka omówiła także model systemu medialnego obowiązujący w badanych krajach, bazując na typologii autorstwa Daniela Hallina i Paola Manciniego.

Rozdział czwarty, badawczo-analityczny pt. *Analiza wybranych odcinków telewizyjnych programów porannych w Stanach Zjednoczonych i Szwecji* składa się z trzech logicznie uporządkowanych podrozdziałów. Autorka dysertacji rozpoczęła od przywołania typologii wartości Jadwigi Puzyniny, którą wykorzystała do stworzenia swojego podziału na wartości

pośrednie i bezpośrednie. Najobszerniejszy podrozdział, (s. 135-294) zawiera szczegółową analizę 10 wybranych tematów, które zostały poruszone w badanych porannych programach: amerykańskim *Today* oraz szwedzkich: *Morgonstudion* i *Nyhetsmorgon*. Tematy zaprezentowano według precyzyjnie określonego schematu. Wstępną analizę przeprowadzonych badań Doktorantka przedstawiła w trzecim podrozdziale, odpowiadając w nim na 7 pytań badawczych, stanowiących schemat analizy, a które zostały przedstawione na początku części analitycznej (s. 138).

W rozdziale piątym pt. *Kształtowanie systemu aksjologicznego przez media w programie porannym w USA i Szwecji* Autorka dysertacji przyporządkowała wartości, które pojawiły się w ramach analizowanych odcinków do ich typów, zaprezentowanym w rozdziale II dysertacji. Ponadto przedstawiła podobieństwa i różnice w sposobach prezentowania problemów społecznych w badanych porannych programach. Doktorantka stwierdziła, „to, i w jakim kontekście są one ukazywane współtworzy obraz państwa, w którym emitowany i realizowany jest dany program” (s. 297).

Merytoryczna ocena pracy i warsztat badawczy

Doktorantka w satysfakcjonującym stopniu przyswoiła i opanowała wiedzę teoretyczną dotyczącą konstruktywizmu komunikacyjnego w mediach, stanowiącego ramę i punkt odniesienia dla jej badań własnych. Pani Weronika Metlenga dzięki właściwie zaprojektowanemu procesowi badawczemu szukała odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób amerykańskie i szwedzkie przekazy telewizyjne kształtują system aksjologiczny w umysłach odbiorców. Rozpoczęła od przywołania definicji i różnych ujęć konstruktywizmu (słabego i mocnego), które uznała za najwłaściwsze. Słusznie odniosła się do badań Ervinga Goffmana i jego najważniejszych publikacji, odnosząc je do społeczeństwa medialnego. W perspektywie zaplanowanych badań, niejako dając podwaliny pod kryteria analizy, Doktorantka zauważyła za Michałem Wendlandem, że z konstruktywizmem komunikacyjnym wiążą się trzy fundamentalne pojęcia: kultura, obiektywność, nadrzędność (s. 16-17). Badając przekaz medialny - audiowizualny przywołała teorię *gatekeepingu*, jako jedną z tych, które mówią o selekcjonowaniu informacji. Potwierdziła tym samym, że w swoim podejściu przyjęła perspektywę nadawcy komunikatu/informacji.

Na uwagę zasługuje rozdział dotyczący wartości. Autorka, bazując na dobrze dobranej literaturze przedmiotu, w sposób zadawalający poradziła sobie z zawłościami w definiowaniu tego pojęcia i skupiła się na jego sensie aksjologicznym, a więc jakościowym, które wyrażone jest w przekazach konstruowanych przez media. Rozpoczęła od przeglądu słowników

w językach: polskim, angielskim, niemieckim, francuskim, szukając źródłowskiemu pojęcia wartości. Następnie omówiła zagadnienie wartości w języku, bazując na ustaleniach Jadwigi Puzyniny oraz Jerzego Bartmińskiego. Aby w badaniach własnych móc odpowiedzieć na pytanie, jak media wyrażają wartości, w drugim rozdziale teoretycznym wnikliwie omówiła pojęcie multimodalności, bazując m.in. na ustaleniach Jolanty Maćkiewicz, Małgorzaty Lisowskiej-Magdżiarz, Grzegorza Ptaszka, Krystyny Skarżyńskiej. Dobrze, że Doktorantka wprowadziła rozróżnienie między multimodalnością a multimedialnością (s. 61-62), to istotne w przypadku analizy przekazów polisemiotycznych.

Autorka rozprawiła się z zawiłościami w nazewnictwie odnosząc się do nazw własnych programów porannych, emitowanych w różnych krajach (nie tylko w Stanach Zjednoczonych i Szwecji) i odmiennych systemach medialnych. Przekonała mnie tym samym do przyjętego w tytule dysertacji nazewnictwa. Następnie przywołała historię, a właściwie najważniejsze wydarzenia z historii telewizji w Stanach Zjednoczonych i Szwecji, ze szczególnym uwzględnieniem stacji NBC, SVT, TV4. Uzasadniając wybór porannych programów, Pani Weronika Metlenga odwoływała się do ich „wysokich wyników oglądalności”, zamieszczając linki odsyłające do badań instytucji monitorujących rynek mediów. Zabrakło mi w tekście głównym omówienia konkretnych wyników oglądalności chociażby w 2018 i 2019 r. Można było owe dane liczbowe przedstawić w tabelach bądź na wykresach. Wartością tego rozdziału jest niewątpliwie udana próba przedstawienia fragmentów dwóch odrębnych systemów medialnych, amerykańskiego, należącego do modelu liberalnego oraz szwedzkiego - przedstawiciela modelu demokratycznego-korporacjonizmu. Jak już wspomniałam, Doktorantka przyjęła koncepcję modeli systemów medialnych zaproponowaną przez D. Hallina i P. Manciniego.

Do zrealizowania celu badań i weryfikacji hipotez Pani Weronika Metlenga posłużyła się metodą krytycznej analizy dyskursu oraz analizy treści. Przyjęte metody zostały poszerzone o językowe badania prezentowanych w programach wartości. Programy telewizyjne jako przekaz audiowizualny łączą w sobie słowo i obraz, dlatego słusznie metody poszerzono o analizę multimodalną. Dzięki takiemu podejściu poranne programy telewizyjne, a konkretnie prezentowane tematy, zostały zbadane właściwie, gdyż Autorka wzięła pod uwagę zarówno ich audiowizualne elementy, jak i relacje zachodzące między nimi. Widać to wyraźnie w trzecim badawczo-analitycznym rozdziale, kiedy omawiane są spotkania z gośćmi: ekspertami, celebrytami, pierwszą damą USA itp. Kompilacja metod badawczych należących do różnych dyscyplin naukowych pozwoliła Autorce osiągnąć wyznaczone cele i zweryfikować hipotezy.

Próba do badań została dobrana celowo. Do analizy wyłoniono fragmenty odcinków *Today*, *Morgonstudion* i *Nyhetsmorgon*, które poszczególne stacje telewizyjne wyemitowały w czasie od stycznia 2018 do grudnia 2019 roku. Pani Weronika Metlenga skupiła się – słusznie – na telewizji w internecie. Biorąc pod uwagę długość programów śniadaniowych, różne strefy czasowe i ograniczenia wprowadzone przez szwedzkiego nadawcę, o których dowiadujemy się już we wstępie, jedynie takie podejście stworzyło możliwość do przeprowadzenia rzetelnej i wnikliwej analizy. Dwa lata to wystarczająca perspektywa czasowa, pozwalająca wyłonić tematy poruszane we wszystkich trzech programach. Zabrakło natomiast wyjaśnienia, dlaczego badania przeprowadzono w ciągu tych konkretnych dwóch lat?

Autorka dysertacji stworzyła zestaw 7 pytań badawczych, stanowiących schemat analizy każdego tematu:

- 1) Jaki problem społeczny poruszany jest w danym odcinku programu?
- 2) Kto zabiera głos w omawianiu tematu w odcinku?
- 3) Czy informacje o temacie przekazywane są w sposób obiektywny, a także emocjonalny czy nie emocjonalny?
- 4) W jaki sposób zabierający głos zwraca się do odbiorcy? Czy w wypowiedziach wykorzystuje się język potoczny, neutralny, czy formalny, a może *stricte* naukowy?
- 5) Czy temat ujęty jest w sposób lokalny czy uniwersalny?
- 6) Jak nazywa się i określa wartości, o których mowa w danym odcinku? Jakie wartości i antywartości pojawiają się w wypowiedziach prowadzących i zaproszonych do programu gości?
- 7) Jakie środki obrazowe stosuje się w danym programie porannym? Jaką relację tworzą w nich słowo i obraz? (s. 138)

Odpowiedzi na przedstawione powyżej pytania Autorka wykorzystała do zaprezentowania każdego z wymienionych poniżej tematów: „Coolest Monkey in the Jungle”, Ruch #MeeToo, Międzynarodowy Dzień Kobiet, Donald Trump i rasizm w USA, ASAP Rocky i aresztowania w Szwecji, Pomysł kupna Grenlandii przez USA, Ipmeachment – sprawa Donalda Trumpa, Greta Thunberg – od młodzieżowego strajku w Szwecji po Konferencję klimatyczną ONZ w Nowym Jorku, Środki na służby publiczne w USA vs. pożary w Kalifornii w 2018 i 2019 roku, Parady równości. Każdorazowo zaznaczyła temat, datę emisji odcinków, streściła główne wątki, następnie zaprezentowała temat w *Today*, *Morgonstudion* i *Nyhetsmorgon*, dodając właściwie dobrane zrzuty z ekranu, ilustrujące omawiane zagadnienia, przedstawiła wartości prezentowane w odcinku we wszystkich programach łącznie, uwypuklając podobieństwa i różnice w sposobie przedstawiania tematu oraz krytyczny komentarz. Takie podejście do

analizy sprawiło, że jest ona przejrzysta i spójna. Wstępne syntetyczne podsumowanie otrzymanych wyników badań jakościowych kończy rozdział czwarty – badawczo-analityczny.

Z analizy wynika, że najczęściej prezentowano wartości moralne (społeczne i osobiste), ale między poszczególnymi programami dało się zaobserwować wyraźną różnicę. Jedyne w szwedzkim programie należącym do telewizji publicznej, o wartościach mówiono bezpośrednio z podaniem ich nazw i w sposób multimodalny z przekazaniem wartości na ekranie. Autorka odniosła się także do typów wartości, jak i do stylów ich prezentowania, które łączą się z pełnionymi przez programy funkcjami względem odbiorcy. W amerykańskim *Today* zdecydowanie najczęściej przeplatają się funkcje: informacyjna i rozrywkowa, z większym naciskiem na tę pierwszą. W komercyjnym programie szwedzkim *Nyhetsmorgon* dominowały funkcje rozrywkowa i informacyjna, z dominacją rozrywkowej. W *Morgonstudion* należącym do nadawcy publicznego przeważały funkcje edukacyjna i informacyjna. Należy pamiętać, o czym Doktorantka pisała w rozdziale III, że edukacja jest wpisana w misję publicznej stacji SVT. Ciekawe są także wyniki badań dotyczące wizerunku kraju, w tym przypadku Stanów Zjednoczonych i Szwecji. Państwo skandynawskie przedstawiono zdecydowanie częściej jako to, które radzi sobie lub wręcz zapobiega problemom społecznym. Obraz wartości przekazywanych przez obydwie programy poranne w Szwecji był pozytywny. W USA natomiast obraz wartości był negatywny, a państwo jawi się jako takie, które nie zawsze radzi sobie z problemami społecznymi

Doktorantce udało się, dzięki właściwie dobranej literaturze przedmiotu i zaprojektowanym badaniom własnym, przeprowadzonym z wykorzystaniem metod mieszanych przedstawić, jakie wartości propagowały poszczególne programy, czyli jakie kreowały, konstruowały system aksjologiczny. W tym miejscu chcę zaznaczyć, że czytałam przedłożoną do recenzji dysertację z wielką przyjemnością, gdyż jest to praca dojrzała, ciekawa i pięknie napisana.

Uwagi redakcyjne

Przedstawiona do recenzji praca została starannie przygotowana zarówno pod względem merytorycznym, o czy napisałam powyżej, jak i formalnym. Praca jest przejrzysta, uporządkowana, a materiały poglądowe w rozdziale badawczo-analitycznym uzupełniają analityczną narrację. Uważam, że wyniki z przeprowadzonych badań powinny zostać zaprezentowane szerszemu gronu odbiorców, ponieważ uzupełniają lukę w dotychczasowej wiedzy dotyczącej roli porannych programów w systemach medialnych oraz propagowanych przez nie wartościach. Zaletą dysertacji jest jej porównawcza perspektywa.

Wywołując dyskusję, która przypuszczalnie pojawi się w trakcie publicznej obrony rozprawy, chciałabym zasygnalizować Doktorantce następujące zagadnienia, które mnie z różnych względów zaintrygowały:

- Co stanowiło podstawę, źródło, inspirację do stworzenia 7 pytań badawczych wykorzystanych do analizy wybranych tematów?
- Znaczenie multimodalności w badaniach telewizyjnej?
- Jakie czynniki i dlaczego wpłynęły na ramy czasowe analizy (2018-2019)?
- Jakie kryteria doboru tematów do analizy zostały zastosowane przez Doktorantkę?

Wniosek końcowy

Zaprezentowane w recenzji opinie, mające na celu posłużyć ostatecznej ocenie przedstawionej rozprawy doktorskiej magister Weroniki Metlengi, pozwalają pozytywnie ocenić przygotowaną pracę. Pomimo wskazanych w recenzji drobnych uwag krytycznych, stwierdzam, iż wniosek o dopuszczenie Pani magister Weroniki Metlengi do kolejnych etapów przewodu doktorskiego jest uzasadniony.

Przedłożona do recenzji praca wykazała wiedzę Doktorantki w zakresie językoznawstwa. Autorka dysertacji dowiodła, że potrafi realizować badania naukowe, ma orientację w literaturze przedmiotu, myśli analitycznie i wyciąga wnioski. Uzasadniła ponadto ważność i celowość podjętej tematyki, sytuując problem badawczy w dyscyplinie językoznawstwo ze świadomością jego interdyscyplinarnego charakteru.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani magister Weroniki Metlengi spełnia wymogi ustawowe, co pozwala mi wyrazić pozytywną opinię w kwestii dopuszczenia Pani magister do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

.....
Podpis recenzentki